

KANSANOPISTOPÄIVÄT
Haapaveden Opisto 3.8.2004

Kansanopistoate pohjoissuomalaisen sivistyksen edistäjänä
fil.tri h.c. Samuli Onnela

Kun kansanopistoate tavoitti 1880-luvun lopulla Pohjois-Suomen, oli täällä jo valmiina lähes kaikissa kunnissa oma kansakoulu. Lapinkin osalta viimeisinä kuntina Kemijärvi sai kansakoulunsa v. 1898 ja Inari v. 1902.. Vuosisadan alussa Lapin koko kansakoululuku oli noussut jo 26:een. Simossa oli kansakouluja jo peräti kolme. Kansanopetuksen kannalta tärkeitä peruskouluttajia olivat jo vanhastaan olleet katekeettakoulut, joista ensimmäisenä oli aloittanut Utsjoen katekeetta v. 1751 ja viimeisinä Kittilän ja Sodankylän katekeetat v. 1838 ja 1839. Suomalaisen kansanopetuksen historiassa merkittävän työn tehnyt katekeettajärjestelmä toimi Inarissa aina vuoteen 1954 saakka eikä viimeisen katekeetan Laura Lehtolan kuolemasta ole vielä kovin monta vuotta.

Toinen pohjoisen Suomen koulutusjärjestelmän pitkään jatkunut muoto oli kiertokoulu, joka ensimmäisenä alkoi Ranualla v. 1859 ja päättyi viimeisenä Ylitornion Alkkulassa v. 1951.

Vaikka Pohjois-Suomen koulujen väliä saattoi olla useita kymmeniä, jopa satakin kilometriä, oli Suomen itsenäistymiseen mennessä kansanopetuksen taso kuitenkin jo kohtuullinen. On vielä muistettava, että Pohjois-Suomessa Raahen ja Kajaanin seminaareissa valmistettiin kansakoulunopettajia, joista suurin osa sijoittui myös Pohjois-Suomeen ja muodosti monessakin suhteessa kansanvalistuksen kannalta keskeisen

vaikuttajaryhmän. Tästä kehityksestä antaa selvän käsityksen itsenäisyyden ensimmäisellä vuosikymmenellä tapahtunut Perä-Pohjolan ja Lapin alueilla tapahtunut nopea kasvu: olihan lukuvuonna 1929-1939 näillä alueilla jo 201 koulua ja näissä 360 kansankynttilää. Heidän taustallaan taas oli vasta itsenäistyneen Suomen seminaarien sekä kansallistunnetta että kristillissiveellistä elämäkatsomusta korostanut koulutustausta.

Kun pohjoissuomalaisten kansanopistojen perustamishistoriaan tutustuu, voidaan havaita niissäkin selkeästi samoja näkökohtia ja perusteita kuin muiden kansanopistojen kohdalla. Kaikkien taustalla oli ensinnäkin ylioppilasosakuntien väkevä kansallismielinen ja sivistystason korottamista toiminta. Toisaalta pyrinöistä löytyi aivan selkeä maakunnallisuus. Mutta hyvin varhain mukaan tuli myös ei vain selkeästi kirkollinen kristillisuus, vaan myös herätysliikkeisiin sitoutuminen. Vaikka grundtvigilainen perusta olikin vielä 1800-lopun viimeisellä vuosikymmenellä voittopuolisesta opistojen perustajien tausta-aatteena, nousivat sortovuosien ja etenkin suurlakon 1905 jälkeen kristillisperäiset/herätysliiketaustaiset esiin. Haluttiin estää yhteiskunnalliset rauhattomuudet, vakaata kristillistä järjestelmää vavahduttavat poliittiset liikkeet. Pohjois-Suomessa vuosien 1905-1906 tapahtumiin liittyivät jopa väkivaltaisiksi ryöstäytyneet lakot sekä savotoilla että Kemin nousevassa puunjalostuteollisuuskaupungissa.. Tämä tausta oli ehkä voimakkaampana täällä pohjoisessa kuin muualla.

Luonnollista oli myöskin, että tämä kristillissävyinen ja

herätysliiketetausta tulivat selkeästi näkyviin 1900 - alkuun mennessä koko Pohjois-Suomen alueelle voimakkaasti levinneen lestadiolaisen liikkeen ja kansanopistoaatteen yhdistymisessä.

Kun otetaan esimerkiksi Limingan kansanopiston v. 1892 alkanut toiminta, oli sen taustalla voimakas maakunnallisuus, aatteellinen sivistys- ja sivistämispyrkimys, osallistumiskasvatus. Vaikka Oulun (oppi)koulut olivatkin lähellä ja vetäneet oppilaita koko Pohjois-Suomesta - ja muualtakin, voidaan Limingan kansanopistoa pitää ensimmäisenä Pohjois-Pohjanmaan ja koko Pohjois-Suomen maaseudun ensimmäisenä jatko-oppilaitoksena. Siitä huolimatta, että opisto sijoittui Liminkaan ja se sai ensimmäisinä vuosinaan oppilaansa erityisesti Limingasta ja lähikunnista, ei sen laaja-alaisesta alueellisesta vaikutuksesta ole epäilystäkään. Erityisesti on syytä korostaa sen merkitystä alueen maatalousneuvonnan ja -opastuksen tukijana, nuorisoseura-aatteen ja toiminnan samoin kuin osuustoiminta-aatteen esiintuojana. Tässä sen vaikutukset ovat olleet runsaan vuosisadan mittaiset. Osoituksena sen valmiudesta yhteiskunnassa esiintyvien tarpeiden huomioon ottamiseen oli opiston jo v. 1966 aloittama taidekoulu. Tämän koulun kautta kulkeneet taiteilijat ovat jo saaneet aseman Suomen kulttuuri- ja taidehistoriassa. Maanviljelyspitäjään ja laajojen ja kuulujen Limingan niittyjen ääreen perustettu opisto on voinut laajalla sivistyskäsitteellään ja uusiutumiskyvyllään löytää uusia mahdollisuuksia kansanopiston sivistystyön kentässä. Enää ei sen maine lepää pelkästään opiston käyneiden lukuisten kunnallispoliitikkojen, kansanedustajien ja monien ministerienkään varassa. Tietenkään ei voida nytkään

unohtaa, että Limingassa taitaa vieläkin olla väkilukuun suhteutettuna eniten kunnallisneuvoksia! Mutta ei sitäkään, että monet näistä kunnallisneuvoksista olivat - ja monet ovat vieläkin aidosti vanhan grundtvigilaisen sivistysihanteen eteenpäin viejiä.

Samankaltainen oli näiden opistopäivien isäntäopistonkin alkuvaiheen sekä tausta että merkitys. Pohjalaisen osakunnan ohella sen taustahahmo piirilääkäri Konrad ReijoVaara viitoittivat alun samaan sivistysihanteeseen, johon ReijoVaaran katsomuksen mukaan kuuluivat terveelliset elintavat ja huolenpito lähimmäisten kaikkinaisesta hyvinvoinnista aitoon valistusfilosofin tapaan. Vaikka tämä Haapaveden opisto on muiden tavoin kokenut monia ohjelmallisia ja sisällöllisiä muutoksia, voi sen aikuiskoulutusohjelmasta löytää vanhan lääkintöneuvoksen käytännön läheisen aatteellisuuden.

Ensimmäisen nykyisen Lapin läänin alueella toimivan kansanopiston sai Alatornio, jonne 1901 perustettiin Perä-Pohjolan kansanopisto. Sekin oli grundtvigilainen ohjelmaltaan, mutta myös selkeästi kristillisten arvojen opisto. Vaikka tämänkin opiston oppilaat tulivat etusijassa Tornionjokilaaksosta, tuli sen oppilaskuntaan nuoria kautta koko Perä-Pohjolan ja laajan Lapin. Vaikka opistoa pyrittiinkin 1910-luvun lopulla ja 1920-luvun alussa siirtämään srk-laisen lestadiolaisuuden omaksi opistoksi, ei tämä yritys onnistunut. Perä-Pohjolan opiston johtajista, opettajista ja oppilaista tuli vuosisadan kuluessa pontevia peräpohjolaisuuden puolestapuhujia. Tämä näkyi mm. Oulun jättiläisläänin jakokeskustelussa 1920- ja 1930 -luvulla. Tämä keskustelu toisaalta vei opiston johdon kovinkin kärkeen kannan seurauksena varsinaisen Lapin

alueelta kotoisin olevan väen kiinnostuksen sekä tukea opistoa että hakeutua sen oppilaiksi. Maakunnalliseksi opisto kuitenkin käsitettiin ja maakunnallisena voimana se vuosikymmenien aikana esiintyikin ja saattoi todeta - ja myös vauhdittaa - vuosien kuluessa oppilaistaan tulleen sekä kansanedustajia että ministereitä.

Väylän varren voimaa, pohjoisen oman herätysliikkeen srklaisen lestadiolaisuuden vaikutusvaltaa ja sen johtohahmojen sekä joustavuutta että asioiden vaatimaa kovuutta osoitti, että jo v. 1923 pitkällisten suunnitelmien jälkeen saatiin Ylitorniolle kristillinen kansanopisto. Se oli selkeästi tunnustuksellinen ja sitä se on vieläkin. Yksi sen perustajista oli myöhempi Oulun hiippakunnan piispa L.P. Tapaninen. Hänen tavoitteenaan ei ollut vain kristillinen kansanopisto, sen piti olla myös joka suhteessa mallikelpoinen: ”Se vaan pitäisi olla hyvä, sellainen, ettei sitä tarvitse häpeillä maailmanpoikien laitosten rinnalla” oli hänen kantansa opiston laadusta. Kirjoittaessaan Tapanisen elämäkertaa, arkkipiispa Mikko Juva määritteli Hannu Mustakallion lainauksen mukaisesti Tapanisen linjan sattuvasti: ”Jumalan valtakunnassa ei sivistyneillä ole mitään erivapauksia, mutta sivistyksen piirissä ei myöskään kristittyjen ole lupa suostua alennettuihin vaatimuksiin.” Mielenkiintoista tämän opiston sijoittumisessa Ylitorniolle on se, että vaikka vanhoillislestadiolaisuuden ydinaluetta oli erityisesti Oulun seutu, ei se noussut sijoituspaikkana esiin. Muhos, Oulu ja sitten myös Haapajarvi ja Raahen seutu hävisivät Ylitorniolle, joka oli saman Tornionjoen rannalla kuin Alatornion Perä-Pohjolan opisto. Opiston sijoittaminen Ylitorniolle oli Hannu Mustakallion mielestä seurausta myös sen rajaseutusijainnista ja juuri 1920 -luvulla esiin nousseesta ns. Länsi-Pohjan

kysymyksestä. Opetusministeriö halusi omalta osaltaan vahvistaa läntistä rajaa ja myös suomen kieltä ja kulttuuria. Toiveissa oli myös saada Ruotsin puolelta suomenkielisiä oppilaita ja näin vahvistaa suomalaisuutta Pohjois-Ruotsin suomalaisalueilla.. Perustajien sivistykselliset ja uskonnolliset aatteet yhdistyivät oivallisesti kansallisiin kulttuurikysymyksiin, kuten käy hanketta ajaneen kirkkoherra K.A- Laurin matkakertomuksesta vuodelta 1922 selkeästi ilmi:” Suomalaisen kansallistunnon ja vielä paremmin uskonnollisen elämän elvyttämistä varten pitäisi Suomen Ylitorniolle viipymättä saada perustetuksi uskonnollisissa merkeissä toimiva kansanopisto, jossa myös olisi hyvin edustettuna nykyaikaa ja paikkakunnan tarvetta vastaava kaikenlainen käytännöllinen opetus...” Kuinka tärkeänä opiston valinnassa oli sen uskonnollinen luonne, kävi Ylitornion opistonkin alkuvuosina selvästi ilmi. Ensimmäisten vuosien oppilaista oli kolmannes Ylitorniolta, Oulun eteläpuolelta neljännes. Rekrytointi ulottui Inarista Sortavalan tienoille saakka ja kaikkia yhdistänyt piirre oli vanhoillislestadiolaisuus. Mustakallio on hauskaasti ilmaissut, kuinka opiston vuosikertomuksessa on neljä kertaa oppilaan arvoksi mainittu ministerin poika. Tämä tarkoitti että neljä lestadiolaisen ministerin K.A. Lohen poikaa oli opiston oppilaina. Tunnetun saarnaajan ja kansanedustajan Leonard Typön kaksi poikaa oli myös Ylitornion kristillisen opiston kasvatteja samoikuin 1900-luvun puolen välin jälkeen keskeisissä poliittisissa tehtävissä toiminut valtioneuvos Martti Miettunen. Vankasti vanhoillislestadiolaisen kristillisyyden taustaiset opiston oppilaat saivat tälle uskonnolliselle taustalleen lujaa vahvistusta, mutta se ei estänyt heitä toimimasta aidon grundvigilaisen kansanopistoaatteen mukaisesti

yhteiskunnallisella saralla perimiensä lahjojen ja saamansa koulutuksen pohjalta.

Maakunnallisen sivistystyön vaatimuksilla perusteltiin Kainuun opiston perustamista jo 1890-luvulla.

Taustavoimina olivat tehokas ja hyvät yhteiskuntasuhteet omanneet Kajaanin maalaisseura, sittemmin Kajaanin maanviljelysseurana toiminut neuvontajärjestö. Tätäkin hanketta olivat tukemassa Pohjalaisen osakunnan virkeät ylioppilaat, jotka saivatkin tehdä työtä hartiavoimin, ennen kuin kainuulaiset ymmärsivät kansanopistoaatteen merkityksen. Ensin loppuivat rahat, sitten into, mutta v. 1909 Kainuun opisto perustettiin ja vuodesta 1910 alkaen se toimi Mieslahdessa aidossa grundtvigilaisessa hengessä. Ensimmäisen kymmenvuotiskauden oppilaat olivat enimmäkseen paltamolaisia, kajaanilaisia, sotkamolaisia, ristijärveläisiä ja kuhmolaisia. Vain muutama oli ensimmäisten vuosien aikana Kainuun ulkopuolelta. Osoituksena pohjoisen Suomen herätysliikkeiden voimasta voidaan pitää, että alunperin yleisenä kansansivistystyön linjakseen valinneen Kainuun opiston aatteelliseksi siteeksi tuli herännäisyys v. 1921. Mutta vasta 1943 opiston nimeksi tuli Kainuun kristillinen opisto. Muutoksista huolimatta opiston oppilaat rekrytoituivat vuosikymmenien ajan väkiköyhästä maakunnasta, josta pitkään löytyi ääniä turhaa koulunkäyntiä vastaan. Kun opistosta tuli 1950-luvun lopulla vielä kansankorkeakoulu, tuli nimeksi taas Kainuun opisto. Vaikka maakunnassa syntyikin toisen maailmansodan jälkeen suunnitelma perustaa humanistinen kansanopisto, ei se saanut riittävästi kannatusta ja Kainuun opisto saattoi jatkaa kansanopistoaatteensa toteuttamista oman

herätysliikesidonnaisuutensa pohjalta.

Sama herätysliiketausta oli ja on v. 1920 toimintansa aloittaneella Kalajoen - Raudaskylän kristillisellä kansanopistolla. Sen oppilastausta oli kuitenkin huomattavasti laajempi kuin Kainuun opistolla. Opistossa oppilaat joutuivat tavallista useammin muihin opistoihin verrattuna kohtaamaan toisenlaisista oloista ja jopa toisenlaisesta kulttuurista kotoisin oleviin oppilastovereihinsa. Opiston 40-vuotishistoriikin (1920-1960)mukaan oppilaita oli tullut kaikkiaan 358 kunnasta (yhteensä 5509). Kaukaisesta Lapin läänistä matkusti opistoon 211, Kuopion läänistä 326, Mikkelistä 107 ja Turun ja Porin läänistä saman verran. Jo tämä lähtökohtien erilaisuus oli haaste opiston työskentelylle.

Haastetta riitti myös v. 1909 perustetulle Kuusamon kansanopistolle. Koillismaan(mitä nimeä ei vielä tuohon aikaan tiedetty) väki ei hevillä lämmennyt varttuneen nuorison sivistämiseen tai kouluttamiseen. "Herroja vain siellä kasvatetaan" oli pitkään epäilevien koillismaalaisten käsitys kansanopistostaan. Tämä ei ilmeisesti aina ollutkaan aivan perää vailla, sillä esim. 1914 julkaistiin kirjoitus, jossa opistossa opiskelleista tytöistä oli tullut hienostelevia ja "olenhan minä jotakin kun olen kansanopiston käynyt". Toinen haaste Kuusamossa oli, että alkuvuosina oppilaiden koulutausta saattoi vaihdella jopa niin paljon, että kolmanneksella oli kansakoulutausta ja yli kolmanneksella ei ollut takanaan vuottakaan kansakoulua. Luvut olivat puhuvia, sillä koko maan kansanopistojen oppilaista vain 12-16 prosenttia oli vailla kansakoulu-taustaa. Nämä luvut asettivat opiston opettajakunnan erityisen vaikeaan asemaan. Vaikeutta lisäsivät etenkin 1920-luvun alussa pitäjään tulleet Vienan pakolaiset, joita saattoi olla joinakin vuosina

lähes puolet oppilaista. Toinen kulttuuri, toinen kieli ja toinen uskonto olivat haaste sekä opettajille että oppilastovereille.

Toisenlaisia haasteita tarjosi taas Inarissa 1953 alkanut Saamelaisten kristillinen kansanopisto. Opistoa perustettaessa oli kiistelty uskonnollisesta ryhmittymisestä, oli pelkoja sekä herännäisyyden tulosta että lestadiolaisuuden ylivallasta. Toisaalta kolttasaamelaisilla oli oma ortodoksinen taustansa. Mutta vaikka pääosa olikin saamelaisia, oli heitäkin Inarin, Utsjoen ja kolttasaamelaisia. Kaikilla oli oma saamenkielensä, jota toiset oppilaatkaan eivät aina ymmärtäneet. On helppo kuvitella, kuinka vaikeaa oli antaa kansanopistoaatteen pohjalta tasa-arvoista sivistyskasvatusta oppilaille, joille kaikki oli uutta, asuminen erilaista, opettajat outoja ja ymmärtämättömiä. Vaikeuksista huolimatta saamelaisopisto sai lähetetyksi neljän vuosikymmenen aikana ulos maailmalle satoja saamelaisneitoja ja -miehiä. Usea Saamelaisten kristillisen opiston kasvateista löysi tiensä Kemijärven seminaariin ja sieltä takaisin kotiseudulleen antamaan opetusta kielellä, joka oli oppilaiden äidinkieli. Seminaarissa ollessaan saamelaisseminaristit saivat radikaalin maineen. Mutta Nils-Aslak Valkeapää - kuuluisin näistä opiston oppilaista - saattoi arvostelijoilleen ilkkua: ”Haukkuvat minua radikaaliksi. Ahäkutti, eivät ole huomanneet, että saamelaisasioita ajavat nuoret ovat suurimmalta osaltaan Saamelaisten kristillisen opiston kasvatteja.”

Saamelaisten kristillistä opistoa ei enää ole, ei Lapin opistoa Sodankylässä, mutta tilalle on tullut Ranuan kristillinen opisto ja vanhat opistot jatkavat uusissa

oloissa ja uusien haasteitten keskellä. Pohjois-Suomi on elänyt kansanopistojen aikaa 112 vuotta. Sinä aikana kansakoululaitos on noussut ja laskenut, jatkokoulutus on saanut uusia muotoja, oppikouluja on tullut kaikkiin kuntiin ja Oulun ja Lapin yliopistot toimivat kummatkin molempien pohjoisten läänien alueilla. Ammattikorkeakoulut vetävät varttuneita nuoria. Tämän runsauden keskellä kansanopistot ovat hakeneet omaa sijaansa. Vaikka tässä ei voidakaan arvioida kansanopistojen kokonaismerkitystä, ilman epäilyjä voidaan sanoa niiden tuoneen tuhansille pohjoissuomalaisille mahdollisuuden kansakoulun jälkeiseen kouluttautumiseen joko saamaan yleissivistävää koulutusta tai ammatillista opetusta tai molempia. Tuhansille tämä on ollut ainoa mahdollisuus ja tuhansille se on ollut myös ainoa kansakoulun jälkeinen koulutuksen ja kouluttautumisen muoto ja mahdollisuus. Jokainen opisto mielellään luettelee sieltä lähteneitä tavallista korkeammalle nousseita oppilaitaan, maistereita ja ministereitä, kunnallisneuvoksia ja valtuuston puheenjohtajia, pohjoisen Suomen silmäätekeviä. Mutta enemmistö oppilaista on kuitenkin tehnyt aivan nimettömäksi jääneen päivätyön. Täyttänyt kutsumustaan ammatissaan, johon hän on päätenyt joko omasta halustaan, sattumalta tai olojen pakosta. Opistoista saatu kansalais- ja ammattikasvatus on häntä kuitenkin seurannut läpi elämän. Perheelleen ja läheisilleen hän on voinut antaa näistä vuoden tai kahden opinnoistaan sitä kansanopistojen aatteellista sisältöä, jota ei voi numeroin tai ansioluettelon merkinnöin arvioida. Kuinka voitaisinkaan vielä arvioida, mikä merkitys on ollut opistoaikoina syntyneillä toveri- ja ystävyysuhteilla, jotka ovat kantaneet yli vuosikymmenien. Siinä ovat jääneet pysyviksi toisen

kunnioittamisen, toisen kuulemisen, ennakkoluulottomuuden, kriittisyyden, tiedon halun ja kunnioittamisen opit ja aatteet, joiden varassa yksityisten ihmisten ja kokonaisten kansakuntien tulevaisuuden onni ja menestys ovat aina riippuvaisia. Kun 1920-luvun alussa keskusteltiin kristillisen opiston perustamisesta pohjoisimpaan Suomeen, ilmestyi huhtikuussa 1923 Pohjolan Sanomiin kirjoitus Kristillisen kansanopiston asiasta. Siinä kirjoitettiin: ”Pohjolan Sanomain palstoilla on monta kertaa ollut kirjoituksia kristillisen kansanopiston asiasta ja hyvä onkin, että oivallamme asian tärkeyden. Kansanopiston käyneenä ei allekirjoittaneellakaan ole pahaa sanottavaa kansanopistosta itsestään. Tiedän omasta kokemuksestani, mitä hyvää saa aikaan kansanopisto, kun siellä on yhden talven. Lyhyesti sanoen: siellä oppii rakastamaan Jumalaa, isänmaata ja kansaa.” Kirjoittaja oli Leevi Onnela, isäni, joka oli juuri käynyt Oriveden opiston.